

dr. Wilken Veen

Doe dit en je zal leven

12 preken volgens het rooster van de synagoge

Narratio

ISBN 978 90 5263 5026
NUR 707

Illustraties: © Kees Voordouw

© 2018 uitgeverij Narratio,
Postbus 1006, 4200 CA Gorinchem
tel. 0183 62 81 88
e-mail: info@narratio.nl
Actuele informatie is te vinden op Internet:
www.narratio.nl

Behalve voor persoonlijk gebruik en gebruik in het kerkelijk werk in de plaatselijke gemeente of parochie, voorzien van de juiste bronvermelding, mag niets uit deze uitgave verveelvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm, digitale bestandskopie of op welke andere wijze dan ook, zonder de voorafgaande toestemming van de uitgever. Ook verkrijgbaar via www.kerkboek.nl.

Inhoud

Ter inleiding	5
1. Het mensenkind in de grote volkerenwereld Preek over Genesis 10 op 6 oktober 2013	10
2. Vergeten is ballingschap, gedenken verlossing (Baal Sjem Tov) Preek over Leviticus 23 op 4 mei 2014	16
3. Angst eet de ziel op Preek over Genesis 32,4-33,17 op 7 december 2014	22
4. Toenaderingen Preek over Leviticus 6,1-23 op 29 maart 2015	28
5. De eerstelingen en de tienden Preek over Deuteronomium 26,1-19 op 6 september 2015	34
6. De liturgie van het leven (K.H. Miskotte) Preek over Exodus 21-24 op 7 februari 2016	39
7. Doch die Verhältnisse, sie sind nicht so (Bertolt Brecht) Preek over Leviticus 26 op 5 juni 2016	45
8. De noachitische geboden Preek over Genesis 8,15-9,17 op 6 november 2016	50
9. De achtste slag over Mitsrajim Preek over Exodus 10,1-20 op 5 februari 2017	56
10. Waar woont God? Preek over Exodus 25 op 5 maart 2017	62
11. De Grote Verzoendag Preek over Leviticus 16 op 1 oktober 2017	68
12. Jethro of: hoe Mozes leerde delegeren Preek over Genesis 18 op 4 februari 2018	74
Rooster van synagogale lezingen in 2019	80

Voor mijn dochters Rosanne en Annelies

refrein

Goed is het als broe-ders sa-men wo-nen, goed als zus- ters
so - li- dair zijn; dan zal het ge - luk niet ver zijn;

The image shows two staves of musical notation in G major. The first staff is the melody, starting with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The second staff is the bass line, also in G major. The lyrics are written below the notes.

Uit het Jakobliedje van Karel Deurloo,
muziek: Machteld van Woerden

Ter inleiding

Toen Dirk Monshouwer (1947-2000) – zijn gedachtenis zij ons tot zegen – in de jaren tachtig van de vorige eeuw werkte aan het Oecumenisch leesrooster “De eerste dag” op basis van o.a. het driejarig leesrooster van de Tora en het driejarig rooster van evangelieperikopen uit het Rooms-katholiek lectionarium, was het ongetwijfeld zijn bedoeling, dat teksten uit eerste en tweede testament in hun onderlinge samenhang uitgelegd zouden worden. Zelf had hij over die samenhang gepubliceerd in zijn dissertatie *Markus en de Torah* uit 1987. Het evangelie moest gelezen worden tegen de achtergrond van de tora-teksten en niet omgekeerd. Nu dat rooster al geruime tijd gehanteerd wordt, blijkt echter in de praktijk dat in de meeste gemeentes van de Protestantse Kerk en op de meeste zondagen van het jaar toch in de regel het evangelie-gedeelte preektekst is, waarbij in het beste geval de daarnaast geboden lezing uit Tenach als toelichting op de evangelietekst wordt gebruikt. Dat de eerste gemeentes Tenach als Bijbel hadden en naar alle waarschijnlijkheid daarbij het synagogale leesrooster (éénjaarlijks of driejaarlijks) gebruikt hebben, is daarmee vergeten.

Als in de daarop volgende eeuwen de afstand tussen synagoge en kerk steeds groter wordt en het Nieuwe Testament als het boek van de kerk wordt geïntroduceerd, wordt het eerste testament, waar het nog gelezen wordt ‘toeleiding tot Christus’ en dat verandert ook na de Reformatie niet. In de Lutherse traditie is er opnieuw een rooster met evangelieperikopen en hoewel Calvijn in zijn *lectio continua* minstens evenveel eerste als tweede testament las en uitlegde, werd het ook in het Calvinisme gebruik om het eerste testament te lezen als voorbereiding op Christus en het tweede als vervulling van het eerste. “Het Oude Testament is het boek der verwachting. Het is als de onvoltooide symphonie, die wacht op de meesterhand, die er het passende slot aan zal toevoegen”, schrijft de Amsterdamse predikant en latere hoogleraar dr. A.H. Edelkoort in 1941. In diezelfde tijd denkt zijn collega K.H. Miskotte als een van de eersten en een van de weinigen na over de eigen betekenis van het eerste testament en daarmee over het ‘tegoed van het Oude Testament’.

In 1994 wordt de Parkkerk afgestoten als preekplek van de Hervormde Gemeente van Amsterdam. De Parkkerkgemeente en haar predikant, mijn vriend René Süss, verhuizen naar het Gasthuis, Arie Biemondstraat 103, een losstaand gebouwtje dat vroeger deel uitmaakte van het Wilhelmina Gasthuis en functioneerde als proefdierenstal. René Süss, die van Joodse afkomst is, en architect Kees Voordouw richten samen een unieke kerkzaal in, waarin geprobeerd wordt de Joodse wortels van het christendom zichtbaar te maken. De zaal kent naar analogie van de synagoge twee spreekgestoeltes (bima's). Vanaf de ene – iets verheven boven alle andere meubilair, geplaatst in het "midden" van de gemeente - wordt de Schrift gelezen en de gebeden uitgesproken, vanaf de andere (waar de kerkgangers naar kijken) wordt de (persoonlijke) inleiding op het kyrië en de preek – het commentaar / de uitleg op de Schrift - gehouden. Deze laatste bima – voor het Gast-huis ontworpen - heeft de vorm van de Hebreeuwse letters Chet en Iod, de consonanten van het woord Chai, dat leven betekent. Joodse meisjes (of niet-Joodse meisjes die het van René cadeau hebben gekregen) dragen het soms aan een kettinkje om hun nek.

In deze zo ingerichte kerkzaal moeten natuurlijk ook diensten gehouden worden die dezelfde geest ademen. Zo wordt besloten om één keer per maand in een middagdienst een bijeenkomst te houden, waarin de op de voorafgaande sabbat in de synagoge gelezen sidra (tora-gedeelte) centraal staat en preektekst is.

Nadat René in 1999 uit de kerk is uitgetreden en teruggekeerd naar het Jodendom (in zijn geval Sjoel-West) wordt deze traditie in stand gehouden door eerst kerkelijk werkster Diane Vonk en vervolgens interim-predikant Kees Schakel. Er functioneert in die tijd ook een sidra-groep, waarin op een doordeweekse avond de tekst van de sidra al gelezen en met elkaar besproken wordt. In 2008 wordt de steeds kleiner geworden wijkgemeente opgeheven en kort daarna besluit het Leerhuis Amsterdam Tenach en Evangelie (LAT&E), waarvan schrijver dezes de predikant is, deze diensten te continueren en aan te bieden als leerdienst van LAT&E op de eerste zondagen van de maand (met uitzondering van de zomermaanden). In de tijd van Diane Vonk (in 2005) wordt door de Toraleesroostergroep een eerste publicatie over deze manier van bijbellezen uitgegeven: *Meelezen met de Synagoge. Een proeve van een leesrooster bij*

Bereesjiet. De eindredactie werd verzorgd door Diane Vonk. In 2011 geeft de Toraleesroostergroep een zeer uitgebreide versie uit met als titel *Geen tittel of jota. Proeve van een leesrooster bij de Tora*. Dit keer uitgegeven door het Boekencentrum en geredigeerd door Adriaan Soeting, Co Traas, Wilken Veen en Hans Vermeulen.

De leerdiensten, waarin gelezen wordt volgens het rooster van de synagoge, worden nog steeds gehouden. We beginnen om half vijf. Na de dienst drinken we met elkaar een glas wijn 'lechaiem', op het leven! Daarna praten we na over de sidra en de uitleg ervan en besluiten met een eenvoudige maaltijd van soep en brood. De opkomst is niet groot, maar we zetten door, omdat we één van de weinige plekken zijn waar dit gebeurt en wij menen dat dit gebruik niet verloren mag gaan. Voor dit boekje heb ik twaalf preken uitgekozen, die ik in de afgelopen vijf jaar in dit kader heb gehouden. De eerste is van 6 oktober 2013, mijn zestigste verjaardag. Hopelijk wordt dit boekje gepresenteerd op mijn vijftenzestigste verjaardag. Ik heb steeds met heel veel plezier gewerkt aan deze diensten (je houdt er je Hebreeuws mee bij en komt regelmatig de leukste midrasjiem tegen), maar ik denk niet dat het per se altijd zo moet. Zelf houd ik op andere zondagen ook andere diensten, maar het is goed om met een zekere regelmaat aandacht te besteden aan het eerste testament en die teksten dan ook in hun eigen context uit te leggen en niet onmiddellijk te begrijpen als voorspelling van Christus, wat ze in de meeste gevallen ook helemaal niet zijn.

Mochten er kerkbestuurders en andere verantwoordelijken zijn, die dit lezen, dan wijs ik vooral op de preek van oktober 2017 waarin ik een pleidooi houd om de Israëlzondag, waarmee heel veel gemeentes om wat voor reden ook moeite hebben, te vieren als een christelijke Jom Kippoer-viering. Op de vraag van de grote Joodse theoloog Hans-Joachim Schoeps aan Miskotte, of hij meent dat christenen na de kruisdood van Christus geen verzoening meer nodig hebben, antwoordt Miskotte "NEEN" en schrijft dat antwoord inderdaad in 1939 met hoofdletters in zijn dagboek.

Voor elke dienst werd door Kees Voordouw, de beheerder van het Gast-huis, die in de LAT&E-diensten altijd dienst doet als diaken, een affiche gemaakt, dat ik er graag bij afdruk.

Kees maakte ook het ontwerp voor het omslag. Adriaan Boer, lid van de Toraleesroostergroep, drukt in zijn Gasthuis-Magazine (GM) altijd de lezingen uit het rooster van de synagoge af en verzorgde voor dit boek een rooster met de synagogale lezingen in 2019, zodat voorgangers, die af en toe eens iets anders willen, daarmee aan de slag kunnen.

Voor vreemdelingen in Jeruzalem (en zijn we dat niet allemaal min of meer) vindt u hieronder nog een verklarende woordenlijst met Joodse begrippen en ander jargon, die in deze inleiding of in de tekst van de preken gebruikt worden.

Adonai	Hebr. Voor 'Heer'. Het is het woord, dat in de regel wordt gebruikt waar in de tekst de Godsnaam JHWH, de vier letters die we niet plegen uit te spreken, staat.
Baal Sjem Tov	lett: De heer van de goede naam. De erenaam (ook wel afgekort als Besjt), voor Rabbi Yisroël ben Eliezer (1698-1760), een Poolse rabbijn, die de oprichter was van het Chassidisme.
Chassidisme	Orthodoxe stroming binnen het Jodendom.
Haftara	Een gedeelte uit de boeken der Profeten, dat tijdens de Joodse eredienst gelezen wordt na de lezing van de sidra. Elke sidra heeft zijn eigen vaste haftara.
Halacha	'wandel'. De aanduiding voor die gedeelten van de tora, die rechtsregels bevatten.
Jom Kippoer	Grote verzoendag.
Kyrie	Het eerste woord van kyrië eleison (Heer, ontferm U). In de vroegere Amstelkerkgemeente en later ook in het Gast-huis is 'kyrië' de aanduiding geworden voor een gesproken inleiding (vaak over een actuele gebeurtenis) als inleiding op

het smeekgebed, waarin we de Eeuwige aanroepen om ontferming voor de nood van de wereld.

Lectio continua	Voortgaande lezing, waarbij in meerdere diensten een heel bijbelboek wordt gelezen en uitgelegd.
Midrasj (mv. midrasjiem)	onderzoek, uitleg. Leerstellige en verhalende interpretaties van Tenach.
Misjna	Verzameling van Joodse wetten, de zogenaamde mondelinge tora.
Misjpat (mv. misjpatiem)	recht.
Misjpoge	(jiddisch) familie.
Parasja	Onderdeel van sidra. De sidra is verdeeld in zeven parasja's.
Pesach	Het joodse paasfeest.
Poerim	'Loten', het feest ter herdenking van de joodse verlossing (zie het boek Esther).
Sidra (mv. sidrot)	De afdeling van de Tora die op een bepaalde sjabbat in de synagoge wordt voorgelezen.
Sjavoet	Het wekenfeest, vijftig dagen na Pesach.
Soekkot	Loofhuttenfeest.
Tenach	Het eerste testament, met de consonanten 'T', 'N' en 'Ch' de afkorting van de drie onderdelen: Tora, Nebiiem (Profeten) en Chetubim (Geschriften).

“LAAT IN HET GAST-HUIS LEERDIENST

voorganger : Wilken Veen

Dit zijn de geboorten uit Noachs zonen, Sem, Cham en Jafet; hun werden na de vloed zonen gebaard. De zonen van Jafet zijn Gomer en Magog, Medië, Javan en Toeval; Mesjeh en Tiras (.....)

De zonen van Cham zijn Koesj en Egypte, Poet en Kanaän. (.....)

Ook aan Sem werd gebaard, ook aan hem: de vader van alle zonen van Eber (Hebreeën), broeder van Jafet, de oudste. De zonen van Sem zijn: Elam en Asjoer; Arpachsjad, Loed en Aram. (.....)

Dit zijn de families van de zonen van Noach naar hun geboorten, in hun volksstammen; van hen uit zijn de volkeren over de aarde verspreid, na de vloed.

Genesis 10 : 1-32

Gast-huis, Arie Biemondstraat
103, 1054 PD Amsterdam
inlichtingen:
keesvoordouw@hetnet.nl

ZONDAG 6 oktober 2013
16.30 uur met nagesprek en
“lang zal hij leven”, buffet, soep en taart.

Gelezen werd uit de sidra Noach (Gen. 6,9-11,32) Genesis 6,9-10 en Genesis 10, uit de haftara (Jes. 54,1-55,5) Jesaja 55,1-5 en uit de apostolische geschriften Mattheüs 24,36-44.

Lieve vrienden,

De sidra Noach die vandaag op het rooster staat wordt beheerst door het grote verhaal over de vloed (maar liefst drie hele hoofdstukken) en het verhaal over de torenbouw van Babel, maar daartussen staat het verhaal over Noach en zijn jongens. Eerst het verhaal over Noachs dronkenschap en hoe Cham bij het zien van zijn vaders naaktheid opeens denkt te weten waar Abraham de mosterd haalde. Dat verhaal eindigt met de vervloeking van Cham en meer nog van zijn nakomeling Kanaän. En daarna volgt het hoofdstuk dat in de regel wordt voorzien van het opschrift: de volkerenlijst.

En inderdaad met enig kunst en vliegwerk – en ik kan u zeggen dat de rabbijnse uitleggers zeer bedreven zijn in dit kunst en vliegwerk – kun je zo tellen, dat je precies uitkomt op zeventig volkeren en wordt dit het verhaal over hoe na de vloed die drie zonen van Noach weer uitgegroeid zijn tot een grote wereldbevolking. Er zijn pogingen gedaan om bij elke naam na te gaan welk volk in de moderne tijd daarbij zou horen. Zo is al ergens in de elfde eeuw bedacht, dat je bij Aschkenaz, één van de zonen van Jafeth, zou moeten denken aan Duitsland. En als gevolg daarvan worden de Noord- en Middeneuropese Joden, die hun Duitsachtige Jiddisch spreken aangeduid als Aschkenazische Joden, in tegenstelling tot de Sefardische Joden uit Spanje en Portugal. Maar hoe kunstig deze interpretaties ook zijn, en ik geloof ook zeker dat de schrijvers geprobeerd hebben alle hun bekende namen van volkeren tot in de verste uithoeken van wat zij toen als de bewoonde wereld beschouwden, een plek te geven in deze opsomming – mij lijkt niet dat dit alles is wat over deze lijst gezegd zou moeten worden. Zou dat het geval zijn, dan was het misschien wel aan te bevelen om dit gedeelte over te slaan, zoals – naar ik mij herinner – vroeger dikwijls bij allerlei geslachtsregisters werd gedaan.

Ik denk dat we verder komen als we proberen de structuur van dit hoofdstuk voor ogen te krijgen. En dat moet wel een beetje lukken want ik heb al wat geholpen met witregels in de tekst. We hebben een openingsvers en een afsluitend vers en daartussen drie delen van ongelijke lengte. Het deel over de kinderen van Jafeth is veruit het kortste. Het gaat over de kustlanden – soms wordt er ook wel met eilanden vertaald –, Jafeth krijgt de uiteinden van de wereld, vanuit Israël gezien Verweggistan. Naast Aschkenaz komen we hier ook de naam Tarsis tegen. Over Paulus wordt gezegd dat hij van Tarsis is en over Jona dat hij zich inscheept naar Tarsis. En of we dat dan in Spanje lokaliseren of in Klein-Azië, het is een gigantische zeereis om er te komen. Het is East of Eden, het land waar je naar toetrekt, weg van voor het aangezicht van Adonai.

Daarna komt Cham. Vanwege de vloek die over hem en zijn zoon Kanaän is uitgesproken door Noach zou je verwachten, dat hij er bij de verdeling wel bekaaid af zou komen, maar het tegendeel is het geval. Egypte, Babylonië, Assyrië, alles wat rijk en machtig is

of was in de tijd dat het verhaal werd opgetekend, valt aan Cham toe. In de veelheid van namen en volken springen er twee uit: Nimrod en Kanaän. Nimrod was de eerste geweldenaar op aarde. Zijn koningschap begint in het land Sinear. Die naam Sinear komt straks terug in het verhaal over de torenbouw van Babel. Het is het land van Nimrod. Als alle bewoners van de wereld daar zouden samenklonteren rond die toren dan zouden ze allemaal leven onder de knoet van Nimrod. Hij pakt het voortvarend aan, het begint in Babel en gaat vandaar naar Assur (bewandelt in omgekeerde volgorde de weg van de wereldrijken, eerst Assyrië dan Babylonië). Hij bouwt wereldsteden, metropolen, centra van de macht. Als het klopt – en we hebben weinig redenen om daaraan te twijfelen – dat dit verhaal is geschreven in of kort na de ballingschap, dan is het rijk van Nimrod het rijk waar de joden in ballingschap verblijven, het noordrijk weggevoerd naar Assyrië, het zuidrijk weggevoerd naar Babylonië. En dan is er Kanaän. Wat hij precies verkeerd heeft gedaan wordt niet duidelijk. Dat hij alleen maar vervloekt wordt omwille van de zonde van zijn vader is niet erg geloofwaardig, maar het gaat hier ook niet om wat hij precies gedaan heeft, maar het gaat om zijn landsgrens. Binnen welke grens woont hij: Vanaf Sidon, wanneer je naar Gerar komt tot aan Gaza (waar Gaza ligt hoeft ik u helaas niet uit te leggen) dat is in noord-zuid-richting, wanneer je naar Sodom, Gomorra, Adama en Zeboïm komt tot Lasa, dat is in west-oost-richting. En u begrijpt het al: ze wonen precies in het hele gebied, dat Israël als het hare beschouwt. Alles is op. Het goud van Scheba en Chavila, de metropolen van Babel en Ninevé, de rijke Nijldelta en het gebied tussen de Eufraat en de Tigris. Overal zitten de nakomelingen van Cham, de Nimrods en de Kanaäns.

Daarom begint het laatste deel van het verhaal ook anders. We lezen niet direct: de zonen van Sem..., of: dit zijn de verwekkingen van Sem. Nee, in plaats daarvan staat er: Aan Sem werden kinderen geboren, ook aan hem. En u voelt gelijk het probleem. Zal er in de wereld van de Nimrods nog plaats voor hen zijn, krijgen zij ook hun eigen plek onder de zon of zullen ze leven in de verstrooiing, in de diaspora? De opvallende constructie: aan Sem werden kinderen geboren, ook aan hem, kwamen we in het boek Genesis al één keer eerder tegen en wel in een soortgelijk verhaal. In het slot van het vierde hoofdstuk wordt ons verteld over het Kaïnitisch

mensdom, over de wereld die – ook daar ondanks zijn vervloeking – beheerst wordt door de nakomelingen van Kaïn, Zoals hier bij de nakomelingen van Cham Nimrod centraal staat, stond daar bij de nakomelingen van Kaïn Lamech centraal. De schreeuwlelijk, die een man doodslaat om een wond en een jongen om een striem. Hij krijgt drie zonen: Jabal, Jubal en Tubal-Kaïn, vrij vertaald: meer en meer en nog meer Kaïn. En dan krijgt Eva nog een kind: Seth (inderdaad de tweede naam van mijn jongste kleinzoon), degene die in de plaats kwam van Abel, omdat Kaïn die had doodgeslagen. En dan volgt er: Aan Seth, ook aan hem werd een zoon geboren: Enosch, mensenkind. In die dagen begon men de naam des Heren aan te roepen. Omwille van het kwetsbare mensenkind, het kleine piepeltje, zoals Dick Boer placht te zeggen, omdat hij het op de een of andere manier moet overleven in de wereld waar de Kaïns het voor het zeggen hebben, daarom roepen wij de eeuwige aan, Heer ontferm U. Zo ook Sem, ook aan hem worden kinderen geboren. Er is eigenlijk geen plek voor ze. Hij is de vader van alle kinderen van Heber, van heel het volk van de Hebreeërs, het slavenvolk, dat zucht onder de slavernij in Mizraïm, dat is Egypte, of onder de ballingschap in Assyrië of Babel. Waar in het vorige gedeelte Nimrod en Kanaän centraal stonden, staat in dit gedeelte Heber centraal, Heber is als Enosch, het mensenkind dat moet overleven in de wereld van de machthebbers. Tegenover de landsgrens van Kanaän staat de woonplaats van Joktan, de zoon van Heber, hij woont in het oosten, in de bergen. Iedere morgen wordt hij wakker en slaat zijn ogen op naar de bergen. Vanwaar zal mijn hulp komen? En wellicht dat er één van zijn broers of zussen is, die terugzingt: Mijn hulp is in de naam van de Heer. Vanuit het oosten houdt hij de blik gericht op Jeruzalem, en jaar in jaar uit zeggen ze het tegen elkaar: volgend jaar in Jeruzalem. Zolang de Nimrods het voor het zeggen hebben – en vergis je niet: de Nimrods hebben het voor het zeggen tot op de huidige dag – is er voor hen geen hoop.

Maar om met Walter Benjamin te spreken: “omwille van de hopelozen is ons de hoop gegeven”. Dat ik toch vandaag op deze plaats het lievelingscitaat van mijn vriend en leermeester Bert ter Schegget mag uitspreken. Omwille van het kleine piepeltje, omwille van het slavenvolk, omwille van alle kinderen van Heber, roepen wij de naam des Heren aan. Hij is de hoop van de hopelozen.